Rembrandt

AUTOPORTRETI

NOLIT

55

REMBRANT

AUTOPORTRETI

MALA UMETNIČKA ENCIKLOPEDIJA

Naslov originala

REMBRANDT
AUTOPORTRAITS

par
ROBERT GENAILLE

FERNAND HAZAN
35-37, Rue de Seine, Paris VI

REMBRANT

AUTOPORTRETI

TEKST
ROBERT ŽENAJ

NOLIT/BEOGRAD
1965

Prevela
ZAGORKA GRUJIĆ-VERČON

Štampa tekstova
»Radiša Timotić«, Beograd

Rembrant nije odoleo iskušenju da bude istovremeno i slikar i model. Više od sto puta on nam je u razdoblju između 1629. i 1669. predstavio svoje lice crtežom, gravirom i slikom. Bio je to mali, dežmekast čovek lišen svake elegancije, kratkih i debelih ruku. Na licu se isticalo nisko čelo, presečeno uzdužnom crtom, veliki nos, velike uši, senzualna usta vulgarna pri osmehu, ukrašena brkovima i mladežom, jaka vilica, odlučna brada, rano zarasla u salo. Drzak pogled oživljavao je ovo priprosto lice: živahne, nemirne ispitivačke oči, kadgod malo opušten izraz, češće vizionarski ili demonski. Iz portreta u portret na tom licu se ogleda žestina ljubavi ili ambicije, tuga zbog smrti bliskih, gorčina zbog zlog udesa, rezignacija i strah od starosti, koji je osetio vrlo rano i koji ga goni da potraži utočište u detinjstvu. Rembrant je počeo i završio karijeru istom slikom *Simeon u crkvi*, slikom starca utešenog pred smrću simbolom nadanja. Ali deca, Rembrant ih sve gubi jedno za drugim. Ostaje sam sa sobom, sa tim odveć poznatim licem na kome je upisano približavanje smrti. Ta usamljenost je najuzbudljiviji povod za tolike autoportrete. Dok je još bio vec-

ma mlad, Rembrant je, u nedostatku modela, morao da proučava na sebi forme, likove. Kada je došao uspeh, slikanje samoga sebe je bilo zadovoljstvo iz sujete, igra. Kasnije ta strastvena potreba za sobom bila je, izgleda, način da se izdvoji od ostalih i da se sveti bedi ili gluposti. Tako nam njegovi portreti pružaju njegov mladićki izraz, skrivaju nam njegovu pravu prirodu pod raskošnom maskom i pokazuju nam ga u intimnoj i uzbudljivoj istinitosti njegovog bića. Ponekad su oni jasni, neumoljivi odblesak ogledala ispitivanog pri punom svetlu, a ponekad slika koja u polusenci kao da lebdi iznad sveta, izraz neuhvatljiv i sanjarski. Ali uvek su ti portreti delo slikara, smela isprobavanja sredstava umetničkog preobražaja. Oni nas vode kroz pobedu genija. Ovde on završava i prevrće list, onde počinje nova traženja. I kad bismo poznavali samo njegove kompozicije, ne bismo nikada pogodili da je tvorac *Povratka zabludelog sina* iz 1668. onaj isti koji je naslikao 1627. *Bekstvo u Egipat*. Ali autoportreti nam to dokazuju, jer on je u svoj svojoj osobenosti već na prvoj slici koju nam sa 23 godine daje 1629. godine.

Kada se nastanio u Lajdenu 1626, on je bio samo slikarčić, eklektičar koji slika na drvetu u malim formatima biblijske scene. Sve do 1632. on slaže brižljivo, u smislu forme, hladne, izveštačene tonove i, suprotno olakom gomilanju boje na glatkim osnovama, štedi genijalne svetlosne efekte. To je stil *Simeona u hramu* (Hag) i portreta iz 1629—1631, na kojima Rembrant opisuje svoju bezbrižnu i radnu mladost. Međutim, na maloj skici iz Minhena (slika 1) uzdrhtali potezi sjedinjuju u jednom istom žaru i lik

AUTOPORTRET. O-FORT. 1639.

i pozadinu. Rumeno lice sa čupavom kosom, okrutnim očima, poluotvorenim ustima je, kao i gravire iz istog vremena, studija izraza: bolno čuđenje ide uporedo sa izgubljenošću. Studija je poslužila da 1629. nacrta Judinu glavu u *Pokajanju* (Vitlejem). A ipak je to već onaj neobični Rembrant, sa očima u mistici i senci, a sa požudnim ustima u svetlosti. On je već bačen u drugi svet, očaran što igra izvesnu ulogu i pun podrugljivog humora. Portret iz Haga (sl. 2), dvaput veći, mudriji, naslikan je u svetlosti. Oko-

vratnik izviruje iz metalne jake, žive boje tena odudaraju od crnih i sivih tonova. »To je portret deteta koje je pomalo stidljivo napravilo dete«, pisao je Fromanten (Fromentin). Ali dete zna da slika i da se ulepša. Napravio je sebe elegantnim konjanikom, profinio je svoje lice. Ponosno držanje glave, zrak svetlosti na čelu govore o gordosti jednog zvanja. Ovaj genije voli kinđurenje i prerušavanje, voli predstavu. Ako je slikao neku lepu ličnost iz Starog zaveta, bleštavu od dragulja, svile i velura, dopada mu se da u istim purpurnim, svetlim i tamnoljubičastim tonovima, rasvetljenim zlatom i tirkizom, naslika sebe kao orijentalnog princa sa pudlicom, slika iz Pti palea (sl. 3). Da li je Rembrant ozbiljan? On znalački podvlači burlesknu sliku naboba koji se šepuri, uokvirujući lice svetlošću, uperiv osvetljenje na stomak i na tuniku; briljantna slika.

Od 1632 — 1640 i stil se menja sa dušom slikarevom. To su godine sreće u Amsterdamu u društvu nasmejane Saskije, godine uspeha velikog stila, godine između *Časa anatomije* i *Danaje* sve u zlatu, upravo od *Lije koja čeka Jakoba,* do *Noćnog obilaska.* Portreti žive od iste radosti. Portret iz Luvra iz 1634 (sl. 4) ukazuje na srećnu gordost, koji je sa zanosom i žarom nagovestila slika iz Haga (sl. 5). Kapa od drečeće smeđeg velura, ukrašena nojevim perjem, dopunjuje dekorativnom linijom kudravu kosu i plave, lepo ufitiljene brkove. To što slika sebe kao oficira-osvajača, znači da je i njega zahvatila nostalgija za onim borbama za nezavisnost koja je bila povod kolektivnih portreta strelaca, od kojih je najlepši *Noćni obilazak,* to znači da je preneo u vojnički život

osećajnost svoje umetničke snage i ispoljavanje sreće što je suprug bogate i lepe devojke. Ovaj uparađeni kavaljer se usudio da prikaže tu svoju ličnu sreću u jednoj malo slobodnoj sceni à la Terbrugen, i da sebe prikaže za stolom sa Saskijom na kolenima (Drezden). Kad je želja za prerušavanjem postala imperativna, Rembrant postaje veliki komedijant i san »oficira ide u krajnost«. Kao što je Saskija Flora i to, u Engleskoj verziji, jedna Flora pomalo olinjala, i kao što Rembrant na jednoj slici iz 1636, u ulozi Marsa, drži sablju istim pokretom ruke i sa istim isturenim stomakom, on je sad (sl. 6) hrabri stegonoša. Sačuvao je i oklop, i kapu

CRTEŽ KINESKIM TUŠEM. OKO 1648.

s perjanicom, ali opustivši brkove, on je napravio od sebe sladokusca. On je i 1640. zadovoljan svojom ličnošću u portretu iz Londona, nekad toliko hvaljenom. To je izvanredna slika, slikarsko remek-delo, praznik od tonova, oblika i boja u jutarnjem svetlu. Elegancija tu ide podruku sa bezizraznošću. Ali kompozicija otkriva klasicističke namere (sl. 7). Rembrant je bio očaran 1639. *Baltazarom Kastiljoneom* od Rafaela; on pridaje naročitu važnost Ticijanovim poukama. Portret iz Londona, dragoceno svedočanstvo novih traženja, ponavlja i položaj i detalje portreta koji je i Ticijan iskoristio radeći sliku *Ariosta* (London), koja se mogla 1640. videti u kolekciji Reynst u Amsterdamu. Ipak se Rembrant nije uopšte izmenio. Uvek je bio u iskušenju da bude neko drugi, sada više ne oficir, već renesansni plemić prepušten kičici talijanskog umetnika.

Ravnoteža je uspostavljena posle smrti Saskije, prvih godina prisustva Hendrijke. Rembrant slika *Hodočasnike u Emausu, Zlatnu kacigu, Jezavelju*, gravira *Bakrorez za stotinu forinti*, i njegovi autoportreti su tada najiskreniji i najdorađeniji. Gravira *Rembrant slika* (sl. 8) je iz 1648. Portret iz Beča, nedatiran (sl. 9), je stilom i bojama srodan *Jezavelji* i po izrazu lica može se staviti negde između druga dva portreta iz Beča, jedan iz 1652. do pola i drugi iz 1655. sa zlatnim lancem. I gravira i slika izražavaju podjednako upornost začinjenu melanholijom i umetničku snagu: iskreno prikazivanje, sa svim pojedinostima, lica datog anfas, autoritativnost manira koja nameće na slici bleštave crvene boje, a na graviri projektuje svetlost na list hartije na koji se zapisuje

CRTEŽ KINESKIM TUŠEM. OKO 1653.

zamisao, kao i na ruku koja tu zamisao ostvaruje. Nema više lažnog sjaja, perja, metalnih okovratnika, već radni kaput i najjednostavniji šešir. Kao na čuvenom crtežu u Rembrantovoj kući, kao na autoportretu iz Bakingamske palate, klasicizam dovodi do savršenstva jednu promišljenu umerenost. Prvobitni stupanj gravire, kada su fini potezi igle dodavali svoje nijanse blagosti bakropisa, bio je manje izražajan, ublaža-

vao je bol. Ali energičan napad šila, bez opsecanja, umnožavanje izukrštanih zareza u drugom stupnju istakli su utisak i dali snagu slici. Ovi retuši, koji ne umanjuju polet inspiracije, vide se i na slici. Lice sa čvrstim planovima duguje za takvu intenzivnost izraza nanošenju čađi, hroma, belila na karminsku osnovu. Grozničavost će ipak poremetiti tu ravnotežu i sledeći portreti biće dirljiva priznanja izražena pomamom boje i poteza.

Priznaje li se, međutim, njegov pad? Od 1658. Rembrant je materijalno propao, dobra su mu prodata i on živi u krčmi, ponižen. On slika sebe kao veličanstvenog patrijarha u fotelji (sl. 10). Patnja čovekova je samo u njegovom srcu. On gleda svet s visine i drži svoj štap kao skiptar. Nije li on kralj svetlosti, koju stvara i vodi po svojoj želji, po gamama ubuduće zlatnim i krvavim, nanesenim plemenitom autoritativnošću? Ta svetlost, koja je snaga i duhovnost, rasprostire se po čitavoj ličnosti, ali zadržava svoj najveći sjaj za stvaralačke ruke. Gorčina i mrzovolja pojavljuju se i na slici iz Vašingtona (sl. 11) i ubuduće Rembrant otkriva svoju dušu: jedan ogroman ponos usađen u jedno ogromno očajanje. To je smisao male skice iz Eks-an-Provansa (sl. 14). Crveni bere, žuti okovratnik, mrki kaput, tri izrazite mrlje okviruju svetle namaze boja na licu, dajući ekspresionističku sliku; i ovog puta je čitavo osvetljenje na čelu. Skica je savremenik *Jevrejske verenice* i *Civilisove zavere;* to je trijumf boje i svetlosti nad mrakom, u koji Rembrant ipak poni-

re i koji pomalo i prima da bi iskreno dao svoj izgled. Dva velika srodna platna iz 1660, ono iz Kenvud-hjuza i ono iz Luvra, prikazuju nam ga kraj štafelaja. Delo iz Luvra je možda najlepši od svih autoportreta, (sl. 13). Pod malo prašnjivim sjajem oseća se vatra crvenih boja, oker, topla živost smeđih, nijansa zelenih podloga; vidi se srećni spoj karmina, žute, bele boje i umetnosti sa kojom je modelirano lice u svom sangviničnom bogatstvu, svojim masnim naborima i svojim borama. Rembrant ne krije ni svoju sedu kosu, ni svoju tugu, ali stil je taj koji je iznad svega. Na tom izboranom čelu sa uzdignutim obrvama, na tom izbrazdanom i istovremeno mlohavom licu, na tim uporno stisnutim usnama kakva dubina duše, kakva gordost. Bez sumnje to je onaj slikar kakvog su ga mogli videti njegovi savremenici.

Nije li, međutim, svaki njegov izgled pravi? Po poslednjem portretu iz Haga, 1669, slike jednog oronulog starca, podbulog, dobroćudnog, to bi se moglo misliti. Ali ne treba se varati. Rembrant je čovek iz Eksa i čovek sa slike iz Kelna, slike koju sam ja sklon da datiram negde 1668 (sl. 15). Delo je na granicama smelosti, ili je pastuozno, ili je glatko kao vosak, ili je zrnasto, ili sastrugano, krajnje škrto u sredstvima: sa žutom bojom koja izbija iz čađi i iz karmina. Grandiozni povratak stvari! Evo kao i 1629. jedne izražajne glave, samo ovaj put je ona izraz same sebe. Tamo podrugljiv izraz, ovde sarkastična ironija; tamo izvesna zanesenost, a ovde

maska jednog halucinanta koji fiksira posmatrača uz čudnu grimasu. Nije to slika jednog starog ludaka, izmišljena iz kaprica. Taj čovek koji drži svoj slikarski štapić — to je Rembrant. On začikava svet zato što je iznad njega, a ogledalo mu je pružilo, istovremeno i intenzivnu i vazdušastu sliku vizionara, koja je u stvari slika njegovog genija.

REPRODUKCIJE

1. REMBRANT KAO MLAD ČOVEK. *1629. Stara pinakoteka, Minhen.*

2. PORTRET UMETNIKOV. *Oko 1629. Mauricijus, Hag.*

3. REMBRANT KAO ORIJENTALNI PRINC. *1631. Muzej Des Beaux-Arts, Pariz.*

4. UMETNIKOV PORTRET. *1634. Luvr, Pariz.*

5. REMBRANT KAO OFICIR. *Oko 1634. Mauricijus, Hag.*

6. REMBRANT STEGONOŠA. *1635. Privatna zbirka, Pariz.*

7. UMETNIK U 34. GODINI. *1640. Nacionalna galerija, London.*

8. UMETNIK — *bakrorez. Umetnički muzej, Pariz.*

9. UMETNIKOV PORTRET. *Između 1652—1655. Kunsthistorišes muzej, Beč.*

10. REMBRANT U 52. GODINI. *1658. Kolekcija Frick, Njujork.*

11. UMETNIKOV PORTRET. *1659. Kolekcija Melon, Vašington.*

12. SLIKAR SA PALETOM. *1660. Kenvud-hjuz, London.*

13. SLIKAR PRED ŠTAFELAJEM *(detalj). 1660. Luvr, Pariz.*

14. UMETNIKOV PORTRET. *Oko 1665. Muzej Grane, Eks-an-Provans.*

15. UMETNIK SE SMEJE. *Oko 1668. Valraf Rihard Muzej, Keln.*

